

КРИТИКИ

Жан-Клод Пелетьє вперше прочитав Бенно фон Архімбольді на Різдво 1980 року в Парижі, у свої дев'ятнадцять, коли в університеті вивчав німецьку літературу й прочитав книжку «Д'Арсонваль». Юний Пелетьє тоді не знав, що той роман становить частину трилогії (яка складається із «Саду» на англійську тему, «Шкіряної маски» на польську тему, а також «Д'Арсонваля», вочевидь присвяченого французькій темі), але це невігластво чи бібліографічне недбальство можна пояснити його молодістю, тим паче, що воно нітрохи не послабило засліплення й захвату від цього роману.

Від того дня (або пізніх нічних годин, коли Пелетьє закінчив своє інавгураційне читання), він став завзятим архімбольдистом і почав свою прощу в пошуках інших творів цього автора. Завдання було нелегке. Попри перебування в Парижі, пошук книжок Бенно фон Архімбольді у 1980-ті був тяжкою працею, пов'язаною з численними труднощами. У бібліотеці факультету німецької літератури університету майже не було згадок про Архімбольді. Викладачі Пелетьє не чули про нього. Один із них сказав, мовляв, це прізвище щось йому нагадує. Пелетьє з гнівом (і зі страхом) за десять хвилин з'ясував, що це прізвище нагадувало тому викладачеві одного італійського художника; до речі, невігластво студента й щодо цього сягало олімпійських висот.

Пелетьє написав у видавництво в Гамбурзі, яке опублікувало «Д'Арсонваль», але відповіді так і не отримав. Водночас пробігся кількома німецькими книгарнями, які можна було знайти в Парижі. Прізвище Архімбольді значилося в одному словнику німецької літератури та ще в одному бельгійському журналі,

присвяченому — він так і не дізнався, жартома чи серйозно, — пруській літературі.

А 1981 року Пелет'є разом із трьома факультетськими товаришами подорожував Баварією і там, в одній маленькій книгарні в Мюнхені, на Форальмштрассе, знайшов ще дві книжки: тоненький томик, менш ніж на сто сторінок із назвою «Скарб Міці» й уже згаданий «Сад», англійський роман. Коли Пелет'є прочитав ці дві книжки, його враження від Архімбольді лише поглибилося.

По тому, 1983-го, в двадцять два роки, Пелет'є взявся за переклад «Д'Арсонваля». Ніхто його про це не просив. Тоді жодне французьке видавництво не було зацікавлене у виданні того німця з дивним прізвищем. Пелет'є почав перекладати здебільшого тому, що йому подобалося, він був щасливий, коли перекладав, хоча думав і про те, що може подати цей переклад, якому передуватиме розвідка про творчість Архімбольді, як дипломну роботу та, хтозна, може, як перший камінь у підвалини майбутньої докторської дисертації.

Уже 1984 року Пелет'є відшліфував останній варіант перекладу, й одне паризьке видавництво після певних вагань і суперечливих прочитань погодилося опублікувати роман Архімбольді, про який спершу думали, що вдасться продати не більше тисячі примірників, але після кількох суперечливих, позитивних і навіть надміру захоплених рецензій розпродали весь тритисячний наклад, відчинивши двері для другого, третього й четвертого видань.

На той час Пелет'є вже прочитав п'ятнадцять книжок цього німецького автора, переклав іще дві, його майже одноставно вважали головним фахівцем із Бенно фон Архімбольді в усій Франції.

Тієї пори Пелет'є міг уже тільки згадувати день, коли вперше читав Архімбольді, й знову бачив себе, молодого та бідного, коли він мешкав у *chamber de bonne*, кімнаті для слуг зі спільним умивальником, де чистив зуби разом зі ще п'ятнадцятьма людьми, які тулилися на темній мансарді, справляв потреби у страхітливій і не дуже гігієнічній убиральні, що не мала нічого спільного з туалетом, а скидалася радше на нужник або каналізаційний відстійник, і теж ділив його з п'ятнадцятьма мешканцями мансарди; дехто з них уже повернувся до провінції

по отриманні університетського диплома, або ж перебрався до трохи комфортабельніших помешкань у самому Парижі, а нечисленні пожильці й досі там, животіють або повільно вмирають від огиди.

Він бачив себе, як уже сказано, аскетичним і схиленим над німецькими словниками, освітленим тьмяною лампочкою; він був худим і затятим, наче весь перетворився на волю, запаковану в плоть, кістки та м'язи без краплі жиру, був фанатичним і рішучим у досягненні доброї гавані, був, зрештою, доволі типовим студентом у столиці, яка впливала на нього, мов наркотик, що спонукав його плакати, наркотик, що відкривав, як казав один претензійний нідерландський поет XIX століття, шлюзи почуття й чогось на перший погляд схожого на жалощі до себе, проте не конкретно цього (а чого ж тоді, може, гніву?), і воно спонукало думати й міркувати — проте з допомогою не слів, а болючих образів — про період свого навчання і юнацькі роки, а після однієї довгої та, можливо, непотрібної ночі ці роздуми спонукали його мозок до двох висновків: по-перше, життя, яке він провадив досі, скінчилося; по-друге, перед ним відкривається блискуча кар'єра, і щоб вона не втратила свого блиску, він має зберегти свою волю як єдиний спогад про ту мансарду. Це завдання не здавалося йому важким.

Жан-Клод Пелетьє народився 1961 року, а 1986-го вже викладав у Парижі німецьку мову. П'єро Моріні народився 1956 року в селі неподалік Неаполя, і хоча вперше прочитав Бенно фон Архімбольді 1976-го, тобто за чотири роки до Пелетьє, лише 1988 року переклав свій перший роман німецького автора, «*Bifurcaria bifurcata*», на який в італійських книгарнях майже не звернули уваги.

Отже, слід зауважити, що статус Архімбольді в Італії значно відрізнявся від його статусу у Франції. Моріні насправді навіть не був першим перекладачем. Крім того, перший роман Архімбольді, що потрапив до рук Моріні, був перекладом «Шкіряної маски»; книжку переклав 1969 року такий собі Колоссімо для видавництва «Einaudi». Після «Шкіряної маски» в Італії 1971-го опублікували роман «Річки Європи», 1973 року — «Спадщину», 1975-го — «Залізничну досконалість», а ще раніше, 1964 року, в одному римському видавництві опублікували збірку малої прози, де не бракувало воєнних оповідок, під назвою «Дно

Берліна». Тож можна стверджувати, що Архімбольді не був цілком невідомий в Італії, та водночас і не можна сказати, що він був популярним автором, чи більш-менш популярним, чи мав бодай якийсь успіх, — радше не мав жодного; його книжки старілися на найзапліснявілиших полицях книгарень, або ж їх продавали зі знижкою чи забували на складах видавництв, перш ніж пустити під ніж.

Моріні, звичайно, не відступав, попри незначущу реакцію з боку італійської публіки на твори Архімбольді, й після перекладу «*Vifurcaria bifurcata*» послав до одного журналу в Мілані, а до другого — в Палермо дві розвідки, присвячені Архімбольді: одна про долю в «Залізничній досконалості», а друга про численні маскування свідомості й провини в «Летеї», цьому начебто еротичному романі, й у «Біціусі», романі, меншому за сто сторінок, подібному почасти до «Скарбу Міці», книжки, яку Пелетє знайшов у одній старій мюнхенській книгарні й у якій ішлося про життя Альберта Біціуса, пастора з Лютцельфлю в кантоні Берн та автора проповідей, а до того ж письменника, який писав під псевдонімом Єремія Готгельф. Обидві розвідки опублікували; красномовність або могутність спокус, до яких удався Моріні в характеристиці постаті Архімбольді, здолали перешкоди, й 1991 року в Італії з'явився другий переклад П'єро Моріні, цього разу «Святого Томи». Тієї пори Моріні читав курс німецької літератури в Туринському університеті, проте лікарі вже виявили в нього множинний склероз, крім того, він став жертвою видовищного й дивного нещасного випадку, який довіку прикував його до інвалідного візка.

Мануель Еспіноса прийшов до Архімбольді іншими шляхами. Молодший за Моріні та Пелетє Еспіноса не вивчав — принаймні на перших двох курсах університету — німецької філології, бо вчив іспанську, зокрема й з тієї сумної причини, що мріяв стати письменником. З німецької літератури він знав (поганенько) трьох класиків: Гельдерліна, бо в шістнадцять років вірив, що поезія — його доля, й поглинав усі поетичні книжки, які міг дістати; Гьоте, бо на останньому році навчання в ліцеї один викладач-жартівник порадив йому почитати «Вертера», де він знайде споріднену душу, й Шиллера, тому що читав одну його п'єсу. Згодом він частенько зазірав до творів одного сучасного автора, Юнгера, й те радше внаслідок симбіозу, бо мадридські письмен-